

ISHSIZLIK VA UNING IJTIMOYIY-IQTISODIY OQIBATLARI

Ibragimov G‘anijon G‘ayratovich

“Innovatsion menejment” kafedrasida ilmiy dotsenti

Sultonboyev Samandar Muzaffar o‘g‘li

Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqola ishsizlikning zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va uning ijtimoiy hamda iqtisodiy oqibatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Ishsizlik darajasi va uning sabablari o‘rganilib, ijtimoiy barqarorlikka ta’siri, aholi daromadlariga bo‘lgan ta’siri hamda iqtisodiy o‘rinishga ko‘rsatadigan salbiy oqibatlari ko‘rib chiqiladi. Ishsizlikni kamaytirish bo‘yicha xalqaro va mahalliy tajribalar tahlil qilinadi va ushbu muammoni hal etish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *ishsizlik, iqtisodiy oqibatlar, ijtimoiy barqarorlik, ishchi kuchi, iqtisodiy siyosat, bandlik.*

KIRISH

Ishsizlik bugungi kunda dunyoning deyarli barcha davlatlari duch kelayotgan eng muhim iqtisodiy va ijtimoiy muammolardan biri hisoblanadi. Bu jarayon nafaqat iqtisodiy rivojlanishga, balki jamiyat barqarorligiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ishsizlikning mavjudligi bir tomondan mehnat bozori dinamikasini aks ettirsa, boshqa tomondan iqtisodiyotning turli sohalarida yuzaga kelayotgan tarkibiy o‘zgarishlarning natijasi bo‘lishi mumkin. Ishsizlik muammosi rivojlanayotgan mamlakatlarda aholi sonining o‘shishi, bandlikning pastligi va texnologik taraqqiyot tufayli yuzaga kelayotgan ish o‘rinlarining qisqarishi bilan bog‘liq bo‘lsa, rivojlangan mamlakatlarda ham tsiklik va strukturaviy ishsizlik kabi shakllar ko‘p uchraydi. Ishsizlik nafaqat iqtisodiy daromadlarning kamayishiga olib keladi, balki jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kuchaytiradi, qashshoqlik darajasini oshiradi va aholi turmush sharoitiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ishsizlikning yuqori darajasi aholining psixologik holatiga ham zarar yetkazib, ruhiy tushkunlik, stress va o‘z-o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlikni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari, bu muammo davlat byudjetiga qo‘shimcha bosimni oshiradi, chunki ishsizlar uchun nafaqa to‘lovlari ko‘payadi va davlatning boshqa sohalariga ajratadigan mablag‘lari qisqaradi. Mazkur maqolada ishsizlikning mohiyati va turlari, uning iqtisodiy hamda ijtimoiy oqibatlari, shuningdek, ushbu muammoni hal qilish bo‘yicha samarali strategiyalarni tahlil qilamiz. Xalqaro tajribaga va O‘zbekiston sharoitiga asoslanib, ishsizlikni kamaytirishga qaratilgan amaliy takliflar beriladi. Bu tahlil orqali ishsizlik muammosini chuqurroq anglash va uni hal qilish uchun zarur bo‘lgan choratadbirlarni ishlab chiqishga hissa qo‘shish maqsad qilingan.

Ishsizlikning iqtisodiy oqibatlari Ishsizlik har bir mamlakat iqtisodiyotiga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatadigan omil bo‘lib, uning oqibatlari qisqa va uzoq muddatli bo‘lishi mumkin. Bu jarayon nafaqat mehnat bozori va iqtisodiy o‘rinish sur‘atlariga, balki davlat byudjeti, korxonalar faoliyati va umuman jamiyatning iqtisodiy barqarorligiga ham ta’sir qiladi.

Birinchidan, ishsizlik iqtisodiyotda ishlab chiqarish hajmining pasayishiga olib keladi. Ishchi kuchining to‘liq band bo‘lmasligi resurslarning samarali ishlatilmasligini bildiradi. Bu esa yalpi ichki mahsulotning (YaIM) kamayishiga sabab bo‘ladi. Okun qonuniga ko‘ra, ishsizlik darajasining har bir foizga ortishi iqtisodiy o‘shishning sezilarli darajada pasayishiga olib keladi.

Ikkinchidan, ishsizlik davlat byudjetiga jiddiy bosimni oshiradi. Ishsizlar sonining ko‘payishi nafaqat soliq tushumlarining kamayishiga, balki davlatning ishsizlik nafaqasi va boshqa ijtimoiy yordam dasturlariga ajratadigan mablag‘larining oshishiga sabab bo‘ladi. Bu holat davlat byudjetining taqchilligiga olib kelishi mumkin.

Uchinchidan, ishsizlik kompaniyalar faoliyatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ishsizlik darajasining oshishi aholining xarid qobiliyatini pasaytiradi, bu esa korxonalar va firmalar mahsulotlariga bo‘lgan talabni kamaytiradi. Talabning pasayishi esa kompaniyalarning daromadlarining qisqarishiga va yangi investitsiyalarni jalb qilishda qiyinchiliklarga olib keladi.

Ishsizlikning sabablari Ishsizlikning sabablari murakkab va turli omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ular iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va texnologik omillarni o‘z ichiga oladi. Ishsizlikning sabablari nafaqat mamlakat iqtisodiyotiga, balki mehnat bozorining holati, davlat siyosati va jahon miqyosidagi tendensiyalarga ham bog‘liq. Ushbu sabablarni chuqur o‘rganish ishsizlikni kamaytirish bo‘yicha samarali choralar ishlab chiqish uchun muhimdir.

Iqtisodiy sabablari Iqtisodiy omillar ishsizlikning eng muhim sabablaridan biri hisoblanadi. Eng asosiy iqtisodiy sabablar qatoriga iqtisodiy o‘shishning sekinlashuvi yoki pasayishi kiradi. Regressiya yoki iqtisodiy tanazzul davrlarida korxonalar o‘z faoliyatini qisqartirib, xodimlarni ishdan bo‘shatadi. Shuningdek, inflatsiya va deflatsiya kabi iqtisodiy beqarorlik omillari ham ishsizlikni kuchaytirishi mumkin. Mamlakatda investitsiya darajasining pastligi yangi ish o‘rinlarining yaratilishini cheklaydi, bu esa ishsizlikka olib keladi.

Strukturaviy sabablar Strukturaviy ishsizlik ishchi kuchi malakasining mehnat bozorida talab qilinayotgan malakalarga mos kelmasligi natijasida yuzaga keladi. Masalan, texnologik rivojlanish natijasida ayrim sohalarida mehnatga bo‘lgan ehtiyoj kamayadi. Shuningdek, ayrim hududlarda ishlab chiqarishning to‘xtatilishi yoki boshqa joylarga ko‘chirilishi natijasida ishsizlik ko‘payadi. Bu turdagi ishsizlik uzoq muddatli bo‘lib, uni hal qilish uchun ta’lim tizimini takomillashtirish va qayta tayyorlash dasturlarini amalga oshirish talab etiladi.

Siklik sabablar Iqtisodiyotning siklik o‘zgarishlari ham ishsizlikning sabablaridan biridir. Iqtisodiy o‘shish davrida ish o‘rinlari ko‘payadi, ammo tanazzul davrida ko‘pchilik ish o‘rinlarini yo‘qotadi. Bunday ishsizlik vaqtinchalik bo‘lib, iqtisodiy vaziyat yaxshilanganda kamayishi mumkin.

Texnologik sabablar Texnologik taraqqiyot ishsizlikning yana bir muhim sababidir. Zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirish jarayonlari inson mehnatini qisman yoki to‘liq almashtirib, ayrim ish o‘rinlarining yo‘q bo‘lishiga olib keladi. Masalan, sanoat korxonalarida yoki xizmat ko‘rsatish sohalarida texnologik yangiliklar tufayli xodimlarga bo‘lgan ehtiyoj sezilarli darajada kamaygan.

Ishsizlikni kamaytirish strategiyalari Ishsizlikni kamaytirish har bir mamlakat uchun dolzarb masalalardan biridir, chunki bu nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda ham muhim ahamiyatga ega. Ishsizlik darajasini kamaytirish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish davlat, xususiy sektor va jamoatchilik tashkilotlarining hamkorligiga asoslanadi. Quyida ishsizlikni kamaytirish bo‘yicha asosiy strategiyalar bayon etiladi.

XULOSA

Ishsizlik – har bir davlatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi asosiy muammolardan biri. Uning iqtisodiy va ijtimoiy oqibatlari keng qamrovli bo‘lib, aholi daromadining pasayishi, jinoyatchilikning oshishi, ruhiy tushkunlik va tengsizlikning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli, ishsizlikni kamaytirish uchun kompleks strategiyalarni ishlab chiqish va samarali amalga oshirish zarur.

Davlat iqtisodiy siyosatni takomillashtirishi, investitsiyalarni jalb qilishi va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashi orqali yangi ish o‘rinlarini yaratishi mumkin. Ta’lim tizimini isloh qilish va zamonaviy kasb-hunarlarini o‘rgatish ishsizlarning malakasini oshirishga yordam beradi. Xususiy sektorni rag‘batlantirish, xususan, innovatsion startaplar va kichik biznesni rivojlantirish orqali mehnat bozorini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari kengayadi.

Hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish va infratuzilma loyihalarini amalga oshirish qishloq va shaharlar o‘rtasidagi iqtisodiy farqni kamaytiradi, yangi ish o‘rinlari yaratadi. Gender va yoshlar bandligini rag‘batlantirish esa aholining eng zaif qatlamlarini ish bilan ta’minlashga yordam beradi. Texnologiyalarni o‘zlashtirish va raqamlashtirish esa zamonaviy iqtisodiyot talablariga mos ravishda yangi imkoniyatlar yaratadi.

Umuman olganda, ishsizlikni kamaytirish har tomonlama yondashuvni talab qiladi. Davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, ta’lim va texnologiyaga asoslangan yondashuv, hududiy muvozanatni ta’minlash orqali jamiyatdagi ishsizlik darajasini sezilarli darajada kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta’minlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bekker, G. S. (1975). “Inson kapitali: ta’lim va iqtisodiy o‘shishning ahamiyati”. Nyu-York: Kolumbiya universiteti nashriyoti.
2. Keynes, J. M. (1936). “Ishlash, foiz va pulning umumiy nazariyasi”. Londra: Macmillan.
3. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2015). “Iqtisodiy rivojlanish”. Pearson Education.
4. Jahon banki. (2020). “Global ishsizlik tendentsiyalari”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Mehnat vazirligi. (2022). “Ishsizlik va bandlik bo‘yicha statistik ma’lumotlar”.
6. Rifkin, J. (1995). “Ishlarning yo‘qolishi davri”. Penguin Books.
7. Stiglitz, J. E. (2012). “Notenglik narxi”. Norton & Company.
8. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo‘mitasi. (2023). “O‘zbekistonda bandlik va mehnat bozori holati”.